

EDIÇÃO Nº 10 – JUNHO DE 2016. Artigos recebidos até 30/04/2016 artigos aprovados até 30/05/2016

FÁZOVÉ PERIFRÁZE V PORTUGALŠTINĚ

Jaroslava Jindrová

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Bohumil Zavadil, CSc

Oponenti: Mgr. Iva Svobodová, PhD.

Prof. PhDr. Jiří Černý, CSc.

Datum obhajoby: 25.9.2012

Místo obhajoby: FF UK v Praze, Česká republika

1. Cíle práce

Cílem práce je popis aspektuální významů portugalských perifrastických konstrukcí. Perifráze mohou být slovesné a slovesně-jmenné, pro významové odstíny povahy slovesného děje jsou však relevantní především perifráze slovesné. Práce zkoumá situaci v současném jazyce, v některých případech však přihlíží i k historickému vývoji portugalštiny.

V této práci chápeme *aspektuálnost* v portugalštině jako systém vzájemně se ovlivňujících kategorií – vidu, povahy slovesného děje a lexikální sémantiky slovesa.

Uvedené tři kategorie se vzájemně prostupují a je třeba je studovat jako celek, který může být v konkrétní výpovědi ještě ovlivněn přítomností dalšího větného členu (především adverbiální povahy).

2. Metoda práce

Z hlediska metodologie lze k této problematice přistupovat dvěma způsoby. Buď z hlediska sémaziologického, to je od formy (výrazu) k významu, nebo z hlediska onomaziologického, to je od významu k formě (výrazu). Pokud bychom vycházeli z ideálního, nereálního stavu jazyka, pak by mezi výrazem a významem existovala symetrie a platilo by, že každému výrazu lze přiřadit jeden a právě jeden význam.

EDIÇÃO Nº 10 – JUNHO DE 2016. Artigos recebidos até 30/04/2016 artigos aprovados até 30/05/2016
Takový stav ovšem v jazyce neexistuje a ani nikdy neexistoval, i v klasické latině, jež disponovala přísnými a logickými pravidly pro fungování modotemporálního systému, se vyskytovaly formy s kumulovanými významy. Pro skutečně relevantní výsledky výzkumu je třeba uplatnit obě metody. Vzhledem k tomu, že výchozím jazykem pro nás bude portugálština, pokusíme se nejprve zjistit, jaké formální prostředky pro vyjádření různých významů povahy slovesného děje v portugálštině existují. Dalším krokem bude sémantická analýza těchto prostředků. Jsme si ovšem vědomi toho, že se jedná o velmi složitou problematiku s možností různých náhledů, v této práci se proto budeme věnovat těm, které považujeme za nejdůležitější.

Aby bylo možné dojít k objektivnímu posouzení současného stavu, jsou formy a významy perifrastických vazeb zkoumány na autentickém materiálu získaném z portugalských korpusů, a to zejména z běžného hovorového jazyka a publicistického stylu, neboť tyto dva funkční styly nejlépe odrážejí aktuální stav jazyka.

3. Teoretická východiska práce

Přestože v češtině je kategorie vidu pro pojmání slovesného procesu stěžejní, nepanuje jednotný názor na to, zda je vid kategorií gramatickou nebo lexikální. František Kopečný charakterizuje slovesný vid jako obecně rozlišující prvek té jazykové skutečnosti, že je možno užít českého slovesa ve dvojích až trojích řadách paralelních slovesných forem (včetně infinitivu), které se od sebe neliší základním lexikálním významem. Neplatí to však jednoznačně, protože i čeština má poměrně velmi silnou skupinu sloves jednovidových, která mají pouze nedokonavý tvar (imperfektiva tantum). Jsou to slovesa stavová (i zde se tedy projevuje rovina sémantická), sponová a modální. František Trávníček naopak mluví například o vidu trvacím, opětovacím, apod., do vidu tedy zahrnuje i povahu slovesného děje.

Ze slovanských jazyků vychází ve své studii věnované slovesu i německý romanista Helmut Lüdke. Srovnává slovesné funkce ve slovanských jazycích a soustřeďuje se zejména na sémantický aspekt problému. Tímto srovnáním dospívá k jednoznačnému závěru, že výrazové prostředky jsou v různých skupinách jazyků různé a že postihnout přesný význam je velmi nesnadné, ne-li nemožné. Lüdke velmi výstižně formuloval podstatu problému, který musíme řešit, pokud se pokoušíme o převod

EDIÇÃO Nº 10 – JUNHO DE 2016. Artigos recebidos até 30/04/2016 artigos aprovados até 30/05/2016 významů mezi oběma jazyky. Výrazové prostředky pro vyjádření různých povahovědějových významů jsou totiž v obou jazycích velmi odlišné, protože románské a slovanské jazyky mají odlišnou organizaci slovesného systému. Zatímco ve slovanských jazycích je potlačena časová osa ve prospěch vidu, u románských jazyků je tomu naopak. Slovesný systém se soustřeďuje na osu časovou a výpověď mluvčího je vždy vztahována k momentu výpovědi. Proto je třeba při srovnávání obou systémů brát v úvahu jejich odlišnost a vycházet vždy z jejich vnitřního uspořádání.

Jedním z výrazových prostředků pro vyjádření různých odstínů povahy slovesného děje jsou v portugalštině perifrastické konstrukce.

Za perifrastické konstrukce považujeme spojení slovesa s některou z nefinitních slovesných forem nebo spojení slovesa se substantivem. Z formálního hlediska můžeme slovesné perifráze rozdělit na infinitivní, gerundiální a participiální. V podstatě lze říci, že první ze sloves je sloveso pomocné (morfematické - je nositelem gramatických kategorií času, způsobu, osoby a čísla), druhé sloveso představuje sémantém (je nositelem významu). Pomocné a významové sloveso pak mohou stát přímo vedle sebe, nebo být spojeny nějakým spojovacím výrazem (předložkou). Výběr předložky není arbitrární, u některých konstrukcí může změnit konečný význam perifráze („*começar a ler*“ ≠ „*começar por ler*“).

Z hlediska významového je třeba od slovesných perifrází odlišit polopredikační klauzule, formálně shodné, funkčně však zcela rozdílné. V některých případech je poměrně nesnadné určit, zda stojíme před slovesem pomocným nebo plnovýznamovým.

Z hlediska funkčního můžeme slovesné perifráze rozdělit na konstrukce s významem časovým, modálním a aspektuálním. Výrazově nejbohatší skupinu tvoří slovesné perifráze s různými významovými odstíny povahy slovesného děje (v portugalštině *perífrases aspectuais* nebo *aspecto verbal perifrástico*).

Perifráze v této práci dělíme podle modelu vytvořeného pro španělštinu Bohumilem Zavadilem, jenž vychází z původního modelu E. Coseria a novějšího modelu chilského lingvisty Nelsona Cartageny. Časová rovina a perspektiva nejsou pro zkoumání aspektuálních významů perifrází relevantní, zaměřili se tedy na perifráze s povahovědějovým významem, konkrétně pak na kategorii fázovosti.

EDIÇÃO Nº 10 – JUNHO DE 2016. Artigos recebidos até 30/04/2016 artigos aprovados até 30/05/2016

4. Kritéria členění

Perifrastické vazby s povahovědějovým významem fázovosti jsou rozděleny podle následujících kritérií (srov. Zavadil–Čermák, 2010, s. 316-325)

1. ingresivnost: a) iminentní ingresivnost

b) dispozitivní ingresivnost

c) iniciální ingresivnost

d) inceptivní ingresivnost

2. durativnost:

- globální
- parciální:
 - a) aktuální durativnost
 - b) retrospektivní durativnost
 - c) prospektivní durativnost
 - d) kontinuativní durativnost
 - e) persistentní durativnost
 - f) distributivní durativnost

3. terminativnost: a) cesativní terminativnost

b) egresivní terminativnost

c) konkluzivní terminativnost

d) finitivní terminativnost

e) konsumativní terminativnost

4. Charakteristika perifrázi s fázovým významem

Z pohledu pozorovatele postihuje fázovost stupeň rozvoje (fázi), v němž se daný proces v dané chvíli nachází. V základním rozlišení postihuje začátek, průběh a konec děje. V rámci každé podskupiny můžeme ještě vydělit různé jemné významové rozdíly.

a) Perifrastické vazby s významem ingresivním

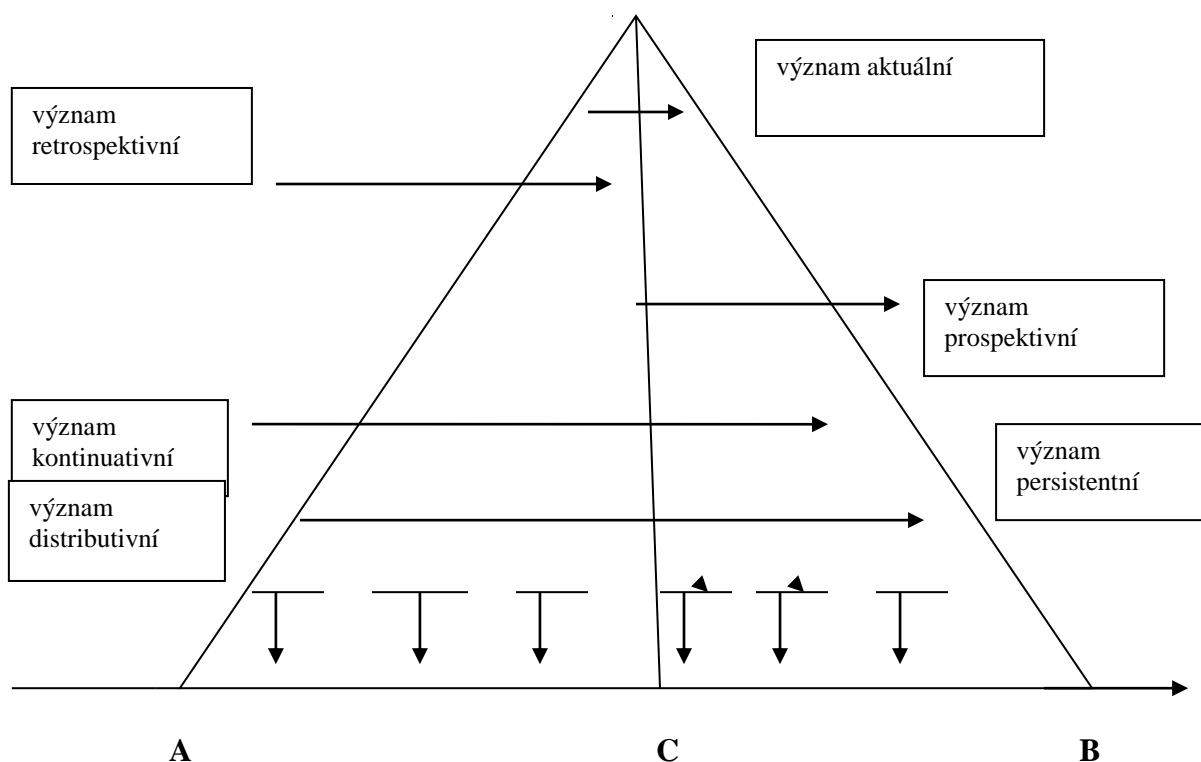
Proces je zde nahlížen z hlediska jeho počáteční fáze, kromě toho však mohou být v perifrázi formálně vyjádřeny různé odstíny průběhu děje. Rozeznáváme tak ingresivnost iminentní (bezprostřední), ingresivnost dispozitivní (bezprostředně

EDIÇÃO Nº 10 – JUNHO DE 2016. Artigos recebidos até 30/04/2016 artigos aprovados até 30/05/2016 zamýšlenou), ingresivnost iniciální (začínající v pravém slova smyslu) a ingresivnost inceptivní (začátek procesu vázaný na jiné děje).

b) Perifrastické vazby s významem durativním

Durativnost lze nazírat ze dvou různých hledisek. První z nich je úhel pohledu mluvčího. Děj si můžeme představit jako uzavřený interval mezi body A a B, vnímaný jako celek, tedy **globálně**. Nenazíráme-li na slovesný děj jako na celek, nýbrž bereme-li v úvahu pouze jeho část, mluvíme o **durativním významu parciálním**. Děj můžeme pojímat jako retrospektivní, prospektivní, kontinuativní, persistentní nebo distributivní, podle toho v jakém úseku intervalu mezi body A a B je umístěn. Rozdíly jsou patrné z následujícího schématu. Schéma vychází z upraveného modelu brazilského lingvisty Evanilda Bechary (Bechara 2001)

Obrázek 2. Nazíraný děj probíhá mezi body A a B, bodem C prochází osa temporální perspektivy. Z obrázku je patrné, že některé děje začínají nebo končí mimo sledovaný interval, vymezený body A a B.

EDIÇÃO Nº 10 – JUNHO DE 2016. Artigos recebidos até 30/04/2016 artigos aprovados até 30/05/2016

c) Perifrastické vazby s významem terminativním

Poslední ze skupiny perifrastických konstrukcí s významem fázovosti tvoří vazby vyjadřující závěrečnou fázi slovesného děje. V současné evropské portugalštině existuje celá řada konstrukcí s významem terminativním, ale podobně jako v případech předchozích dvou skupin, ani tato není významově homogenní, při bližším zkoumání lze odhalit ještě další dílčí významy. Na děj můžeme nahlížet jako na děj přerušovaný; bezprostředně ukončený; dokončený; dovršený, jemuž na časové ose předcházet (nebo mohl předcházet) jiný děj, ne bezpodmínečně uskutečněný, a konečně děj, jehož bylo dosaženo po určitém čase. Existuje tedy pět podskupin s významem terminativním: cesativní terminativnost, egresivní terminativnost, konkluzivní terminativnost, finitivní terminativnost a konsumativní terminativnost.

5. Závěry

Zkoumaný materiál pochází z několika korpusů portugalského jazyka, při konfrontaci s češtinou pak v některých případech vycházíme z korpusu InterCorp¹ Českého národního korpusu. Vzhledem k tomu, že jsme se zaměřili na současnou evropskou portugalštinu, pochází většina materiálu z portugalského korpusu CETEMPúblico², který obsahuje 190 milionů slov. Vycházíme z něj proto, že je tvořen převážně novinovými články a lépe než literární korpusy odráží nenovější tendence portugalského jazyka. Dalším korpusem je rovněž portugalský korpus Corpus do Português³, tvořený převážně literárními texty, a to portugalskými i brazilskými.

Nalezený korpusový materiál jsme analyzovali a podle povahovědějového významu zařadili do skupin a podskupin. Nalezli jsme 60 různých slovesných perifrází (v práci jsou náležitě zdokumentovány). Některé z nich jsou plně gramatikalizované, řada nalezených perifrází má však několik možných významů a jejich interpretace je obtížná.

¹ InterCorp: Český národní korpus - InterCorp. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

² dostupný na www.linguateca.pt/CETEMPUBLICO

³ dostupný z www.corpusdoportugues.org

EDIÇÃO Nº 10 – JUNHO DE 2016. Artigos recebidos até 30/04/2016 artigos aprovados até 30/05/2016